

ΤΟ ΤΑΞΙΔΙ ΤΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΜΕΣΑ ΣΤΟ ΧΡΟΝΟ ΚΑΙ Η ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΥΣΑ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΣΟΥΛΙΜΟΧΩΡΙΩΝ

ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΠΟΥΣΙΟΣ

Δημοσιογράφος

Σκαρφαλωμένο στη νότια πλαγιά του όρους Τετραζίου, αρκετά μακριά από την θάλασσα του Ιονίου Πελάγους βρίσκεται το χωριό Ψάρι. Πρόκειται για το Ψάρι Μεσσηνίας που την εποχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ανήκε στην επαρχία Αρκαδιάς (Κυπαρισσίας).

Οι εικασίες για την ονομασία του χωριού ήταν πολλές. Μία εκδοχή ήταν ότι προέρχεται από το Υψάριον, δηλαδή ύψωμα-οροπέδιο. Κάποιοι άλλοι υποστήριζαν ότι προέρχεται από το όνομα κάποιας οικογένειας που ζούσε στο χωριό. Ωστόσο κανείς δεν μπορούσε να το αποδείξει.

Τον περασμένο Ιούνιο το μυστήριο λύθηκε δικαιώνοντας αυτούς που πίστευαν ότι προέρχεται από το επώνυμο κάποιου οικιστή του χωριού.

Όπως προκύπτει από τα Οθωμανικά κατάστιχα (ΤΤ1163, στην σελίδα 31), τα οποία καταφέραμε να βρούμε, στην απογραφή του 1461 καταγράφεται το χωριό Ψάρι ως Karye-i İpsari ez-cema'at-i Arnavudan timar-ı mezkûr.

Γιατί; Γιατί στο χωριό οι βασικές οικογένειες ήταν οι οικογένειες του Γιάννη, του Κοσμά και του Πέτρου Ψάρη.

Από τότε η οικογένεια Ψάρη καταγράφεται σε όλες τις επόμενες διαθέσιμες απογραφές των Οθωμανών το 1514, 1569, 1571 και το 1583.

Η επόμενη Οθωμανική απογραφή πραγματοποιείται το 1715 αμέσως μετά την πτώση της Πελοποννήσου για δεύτερη φορά στους Οθωμανούς. Όμως σε εκείνη την απογραφή ο τρόπος καταγραφής αλλάζει. Δεν υπάρχουν επώνυμα. Οι οικογένειες καταγράφονται ως : η οικογένεια του Ανδρέα γιου του Πέτρου, η οικογένεια του Γιάννη του γιου του Ηλία και ούτω καθεξής.

Οι εικασίες πολλές. Η πιο πιθανή εξήγηση είναι ότι λόγω του πρόσφατου πολέμου οι Έλληνες αγωνιστές κρύβουν τα επώνυμά τους προς αποφυγή αντιποίνων.

Το Ψάρι λοιπόν πήρε το όνομά του από το επώνυμο των κύριων οικιστών του χωριού, ωστόσο το επώνυμο αυτό έσβησε μέσα στο χρόνο. Τελευταία επίσημη καταγραφή του επωνύμου έχουμε στο κατάστιχο της απογραφής του 1571. Άλλαξαν τόπο; Άλλαξαν το επώνυμο για άλλους λόγους; Κανείς δεν ξέρει. Το μόνο σίγουρο είναι ότι μαζί με το όνομα σταμάτησε να υπάρχει και στην μνήμη των κατοίκων. Κι έμεινε μόνο στην ονομασία του χωριού.

Η ύπαρξη της οικογένειας του Ψάρη είχε σωθεί μονάχα στην εκφορά του προφορικού λόγου. Οι ντόπιοι τόσο στο χωριό όσο και στα γύρω χωριά, όταν μίλαγαν για το Ψάρι, χρησιμοποιούσαν την φράση “στου Ψάρι”, η οποία δεν έβγαζε νόημα. Τώρα πια βγάζει νόημα, γιατί μίλαγαν για το χωριό “του Ψάρη” που έδωσε το όνομα στο χωριό.

Τα παλιά ονόματα χάνονται

Μαζί με το όνομα του Ψάρη υπάρχουν και μια σειρά από άλλα ονόματα που τα βρίσκουμε στα οθωμανικά κατάστιχα και δεν τα βρίσκουμε πλέον.

Έχουν χαθεί τα επώνυμα Μάνεσης, Χέλμης (Hilimi, Hilmi), Κάργας, Κόκορης, Πήλιουρας (Pilora), Μίχος-Μέξας, Μαλακάσης, Μουζάκης και άλλα.

Από όλα αυτά τα ονόματα που δεν τα θυμάται κανείς πλέον στο χωριό έχει σωθεί μόνο ένα όνομα ως τοπωνύμιο. Πρόκειται για την τοποθεσία Ράχη Πήλιουρι διασώζοντας το πέρασμα της οικογένειας Πήλιουρα, που προφανώς εκεί είχαν τις περιουσίες τους.

Η περίπτωση της οικογένειας Ταρχανειώτη

Οι απογραφές των οθωμανών μάς δίνουν και μια επιπλέον χρήσιμη πληροφορία που έχει χαθεί κι αυτή από την συλλογική μνήμη των κατοίκων του χωριού μας.

Πρόκειται για την οικογένεια Ταρχανιώτη/Τραχανιώτη που όλες οι επίσημες καταγραφές που διαθέταμε μέχρι σήμερα αγνοούσαν την ύπαρξή της στην περιοχή μας. Στα οθωμανικά αρχεία, από το 1569 έως και το 1715 υπάρχει αδιάλειπτη παρουσία του επωνύμου της οικογένειας στο Ψάρι.

Αντίθετα με τα άλλα επώνυμα που τα βρίσκουμε σε πολλά από τα χωριά της περιοχής, το επώνυμο Ταρχανειώτη/Ταρχανειώτη δεν καταγράφεται σε άλλο χωριό.

Συγκεκριμένα, στην απογραφή του 1569 αναφέρονται οι: Dimitri Manol Trahanon, Yorgi biraderes και ο Vani Trahaniyoti.

Στην απογραφή του 1571 αναφέρονται οι: Yorgi Tahranioti, Petro veledes, Andria Tahranioti, Gin veledes, Gun Tahranioti, Vati Tahraniot και Dima Tahraniot.

Στην απογραφή του 1583 βρίσκουμε τους: Dima Tahraniot, Yorgi Tahranioti, Guni Tahranioti, Gin biraderes, Vati Tahranioti.

Στην απογραφή του 1715 αναφέρεται ο Yorgola veled-i Tarhaninoti και ο Çaka veled-i Tarhanioti. Μάλιστα ο Yorgola veled-i Tarhaninoti είναι κι από τους πιο πλούσιους του χωριού με 2 cift (cift σημαίνει έκταση ικανή να θρέψει μια οικογένεια), 40 πρόβατα και ένα στρέμμα αμπέλι.

Το επώνυμο Ταρχανειώτη/Τραχανειώτη ανήκει σε μια από τις σημαντικότερες οικογένειες του Βυζαντίου με στενούς δεσμούς με τους Παλαιολόγους. Μέλος της

ευρύτερης οικογένειας Ταρχανειώτη ήταν και ο stradioti-νεοπλατωνικός φιλόσοφος και ποιητής Μαρούλος Ταρχανειώτης, το πορτραίτο του οποίου φιλοτέχνησε το 1496 ο Μποτιτσέλι.

Η ρευστότητα των ονομάτων

Όλοι οι κάτοικοι των Σουλιμοχωρίων γνωρίζουν καλά την μεγάλη ρευστότητα στην εξέλιξη των επωνύμων. Όπως αποδεικνύεται, οι τοποθεσίες στην πλειοψηφία τους προέρχονται από ονόματα. Χωριό Ψάρι από το όνομα του κύριου οικιστή, Ψάρη. Ονόματα, υποκοριστικά και παρατσούκλια γίνονται επώνυμα. Τα επώνυμα με τη σειρά τους γίνονται τοποθεσίες και οι τοποθεσίες δίνουν νέα επώνυμα. Τα επώνυμα τα βρίσκουμε σε πολλές περιπτώσεις και ως μικρά ονόματα.

Στο Ψάρι ήδη από το 1461 υπάρχουν πολλοί με το επώνυμο Ipsari (Ψάρης). Το 1506 βλέπουμε στου Γκλιάτα την καταγραφή Ψάρης σε μικρό όνομα και συγκεκριμένα Ψάρης Λιόπεσης (Ipsari Lopesi) που Λιόπεσης είναι ένα κοινό επώνυμο σε πολλά από τα Σουλιμοχώρια.

Στη ρευστότητα των ονομάτων παίζουν ρόλο και άλλοι παράγοντες. Όποιος σκότωνε Οθωμανό έπρεπε να αλλάξει χωριό. Να βρει καταφύγιο αλλού και να αλλάξει το όνομά του στην πλειοψηφία των περιπτώσεων.

Η σημερινή οικογένεια Πολίτη, που προέρχεται από τους Καρραίους, ονομαζόταν παλιά Πανώτη κι επειδή κάποιος από την οικογένεια είχε επιτεθεί σε έναν τούρκο Αγά, αναγκάστηκαν να αλλάξουν το όνομα σε Πολίτη.

Για παράδειγμα η μεγάλη οικογένεια των Νταραίων στο Ψάρι ξεκινά με επώνυμο Τζαβάρια από το Δάρα Μαντίνειας. Ο Αναγνώστης αναγκάζεται να καταφύγει στο Ζαιμόγλι της Πυλίας για να κρυφτεί από τους Οθωμανούς που τον κυνηγούσαν και στην συνέχεια να βρει μόνιμη κατοικία στο Ψάρι με το επώνυμο Ντάρας.

Στην απογραφή του 1715 αμέσως μετά την οριστική επικράτηση των Οθωμανών στην Πελοπόννησο δεν βρίσκουμε το όνομα Ντάρας στην απογραφή. Κι αυτό γιατί ο τρόπος απογραφής έχει αλλάξει και πλέον οι υπεύθυνοι σημειώνουν τα ονόματα των οικογενειών όχι όπως παλαιότερα με όνομα και επίθετο αλλά με όνομα και πατρώνυμο. Ο Χρόνης του Δήμα, ο Ηλίας του Γιώργη και ούτω καθεξής.

Ωστόσο ο Αναστάσης Ντάρας, απόγονος του Μάρκου Ντάρα, αρχηγού των κλεφτών του Μοριά στα μέσα του 1700 στο βιβλίο του «Αγώνες στο Μοριά (1446-1828) Νταραίοι κλεφταρχηγοί και αγωνιστές» εξιστορεί παραστατικά το ταξίδι των αλλαγών των ονομάτων των Νταραίων στο Ψάρι. Τα παιδιά του Ανδρούτσου Ντάρα συνεχίζουν με το επώνυμο Ανδρουτσόπουλοι. Οι απόγονοι του Γιώργου Ντάρα έχουν το επώνυμο Ντρες από τις αρχές του 1800 και ούτω καθεξής.

Οι Κούκηδες του Ψαρίου προέρχονται σύμφωνα με την προφορική ιστορία της οικογένειας: ήταν τρία αδέρφια που ήρθαν κυνηγημένοι από την Ηλεία και ο ένας άλλαξε το επίθετό του σε Γκρίτζαλης με πιο διάσημο απόγονό του τον Γιαννάκη τον Γκρίτζαλη.

Άλλη περίπτωση η ξακουστή οικογένεια των Συρρακαίων του Ψαρίου. Ο Λεωνίδας Δ. Συρράκος είναι σίγουρος από την έρευνα που έχει κάνει ότι οι Συρρακαίοι ήρθαν από το Συρράκο της Ηπείρου. Στην συνέχεια κατέβηκαν στην περιοχή του Λεονταρίου σε ένα μικρό χωριουδάκι που ονομαζόταν Συρρακέικα.

Όπως μας εξηγεί, το 1785 μετά από μια σειρά εκκαθαριστικών επιχειρήσεων των Τούρκων οι Συρρακαίοι αναγκάστηκαν να διασκορπιστούν σε άλλες περιοχές της Πελοποννήσου και μερικοί εξ αυτών στο Πάνω Ψάρι. Γιατί στο Ψάρι; Σύμφωνα με τον Λεωνίδα Δ. Συρράκο, διότι στο Πάνω Ψάρι κατοικούσαν οι ξακουστοί οπλαρχηγοί της οικογένειας των Νταραίων, με τους οποίους είχαν βαθιές ρίζες φιλίας και εμπιστοσύνης και γιατί εκεί κατοικούσε και η μεγάλη οικογένεια των Σγουραίων από την Ήπειρο. Όμως στα οθωμανικά κατάστιχα βρίσκουμε το όνομα Yorgi Sirako και ένα όνομα Siro Kaçura στο χωριό Κατσούρα στην απογραφή του 1571. Δύο χρόνια πριν, το 1569, βρίσκουμε στο Ψάρι την καταγραφή Siraki Cankati.

Στις καταγραφές των ονομάτων των οικογενειών που συγκροτούν το Ψάρι βρίσκουμε αρκετά ενδιαφέροντα στοιχεία για μία από τις μεγάλες οικογένειες του Ψαρίου. Τους Κονταίους που σύμφωνα με την παράδοση ήταν και από τους πρώτους κατοίκους του χωριού. Τώρα πια ξέρουμε ότι οι πρώτες οικογένειες ήταν του Ψάρι που έδωσαν και το όνομα του χωριού. Ωστόσο βρίσκουμε καταγραφές Kondo στις απογραφές του 1569 με τα ονόματα Kondo Manesi, Yanni Kondo Manesi και στην απογραφή του 1715 το όνομα Dimo veled-i Kondi (Δήμος γιος του Κόντη).

Είναι αυτές οι καταγραφές η πρόιμη αποτύπωση των Κονταίων;

Το Kondi/Kondo το βρίσκουμε και στις εξής απογραφές:

-το 1583 χωριό Κατσούρα ως μικρό όνομα: Leri Kaçura, Yorgi veledes, Kondi biraderes,

-το 1569 ως μικρό όνομα στου Γκλιάτα: Kondo birader-i o (Drania) και

-το 1571 επίσης στου Γκλιάτα ως μικρό όνομα:Kondo Drania και Kondi Pilura

και τέλος το βρίσκουμε ως Konda Suli στην απογραφή του 1461 στο χωριό Konda Suli της Κορίνθου.

Χωριά με το όνομα Ψάρι στην Πελοπόννησο

Το Ψάρι της Αρκαδιάς δεν είναι το μοναδικό χωριό με το όνομα Ψάρι στην Πελοπόννησο. Το 1461 χρονιά της πρώτης απογραφής της Πελοποννήσου από τους Οθωμανούς υπήρχαν 4 εγγραφές με το όνομα χωριού: Ψάρι. Πέρα από το Ψάρι Αρκαδιάς, βρίσκουμε το Ψάρι στην Πάτρα, το Ψάρι στην Κυλλήνη και το Ψάρι στην ορεινή Κορινθία. Στην Αρκαδιά δεν υπάρχει δεύτερη αναφορά με το ίδιο ή παραπλήσιο όνομα. Οπότε με σχετική βεβαιότητα μπορούμε να πούμε ότι τα στοιχεία που αντιστοιχούν στο Ψάρι Αρκαδιάς είναι για το Ψάρι των Σουλιμοχωριών.

Στο χωριό Ψάρι της Πάτρας δεν υπάρχει όνομα Ψάρης. Αντίθετα στο Ψάρι (Χλεμούτσι) υπάρχει ο Ρουντσάρ Ψάρης, ο Μανίσα Ψάρης και η χήρα του Μάνκα Ψάρη. Στο Ψάρι της Κορίνθου ζουν ο Πέτρος Ψάρης, ο Βατάτσης Ψάρης και η χήρα Μπούζα Ψάρι.

Σουλιμοχώρια

Το Ψάρι όπως και όλα τα Σουλιμοχώρια έχουν κοινούς δρόμους στο ονοματολογικό μέρος. Το Χωριό Κατσούρα (Βασιλικό) παίρνει το όνομα από το επώνυμο του οικιστή Κατσούρα. Το χωριό Γκλιάτα (Makri Rodi [Todor], nam-ı diğər Galiata) παίρνει το όνομα από το επώνυμο του Μακρή Θεωρή όπου το γκλιάτα σημαίνει μακρύ. Το Λιόπεσι (Κούβελας) από το όνομα του Λιόπεση. Το Κλέσουρα από το επώνυμο του οικιστή Klisora. Το ίδιο και το Ρίπεσι, το ίδιο και το χωριό Χαλκιάς, το ίδιο και το χωριό Βλάκα (σημερινό Χρυσόχωρι) από το επώνυμο της οικογένειας Βλάκα (πιθανότατα παραφθορά της λέξης Βλάχος-Βλάχα). Το επώνυμο Βλαζο το βρίσκουμε και σε απογραφή του χωριού Σούλι Μεγάλη Αυλή της Αρκαδίας.

Όλα τα στοιχεία για τα ονόματα των χωριών και των κατοίκων όπως προκύπτουν από τα οθωμανικά κατάστιχα είναι δημοσιευμένα στο βιβλίο: «Τα Σουλιμοχώρια μέσα από τα Οθωμανικά Κατάστιχα», Δ. Αθανασόπουλος, Μ. Γυφτόπουλος, Α. Μπούσιος.

Το βιβλίο αυτό κυκλοφόρησε τον Ιούνιο 2023 και φέρνει στην δημοσιότητα οθωμανικά κατάστιχα που δεν είχαν δει το φως της δημοσιότητας μέχρι τώρα. Και η έρευνα ολοκληρώθηκε με την βοήθεια του ιστορικού και καθηγητή του πανεπιστημίου της Αγκυρας, Λεβεντ Καγιαπινάρ.